

DYSLEXIA ???

ŠPECIFICKÉ VÝVINOVÉ PORUCHY UČENIA ???

Zvládne moje dieťa školu? Prečo moje dieťa zle číta? Prečo chybne píše? Je lenivé, alebo menej nadané?

Ťažkosti s učením sa u školákov v rôznom veku vyskytovali od nepamäti, avšak v súčasnosti sa tejto problematika venuje oveľa väčšia pozornosť v porovnaní s minulosťou. Dnes vieme, že deti, ktoré majú problém osvojiť si plynulé čítanie s porozumením, pravopisne správne písanie či bezchybné počítanie nie sú lenivé ani „hlúpe“, ale že v pozadí bojujú s poruchami učenia. Pokiaľ rodič alebo učiteľ spozorujú u žiaka ťažkosti v čítaní, písaní, či matematike, mali by sa obrátiť na odbornú pomoc (logopéd, psychológ, špeciálny pedagóg pracujúci v centrách špeciálno-pedagogického poradenstva / (S)CŠPP/ a centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie /CPPPaP/). Prvou výzvou pre odborníkov je vo vzájomnej spolupráci zdiagnovovať o akú poruchu ide a aké príčiny sú v pozadí. U detí, ktoré majú zdravotné znevýhodnenie (zrakové, sluchové, mentálne) spravidla poruchy učenia vznikajú v dôsledku týchto narušení. Avšak u detí, ktoré nemajú dominantné postihnutie hovoríme o **špecifických vývinových poruchách učenia (ŠVPU)**.

Čo sú to špecifické vývinové poruchy učenia (ŠVPU)?

Významnú časť detí so ŠVPU predstavujú deti s vývinovou jazykovou poruchou (označovanou aj ako špecificky narušený vývin reči). Časť skupiny tvoria deti, u ktorých pozorujeme problémy s pozornosťou a exekutívnymi funkciami, alebo deti, u ktorých sa tieto oslabenia a narušenia kombinujú.

Uznávané definície špecifických porúch učenia sa zhodujú na tom, že dieťa nie je schopné vo vlastnom jazyku naučiť sa primerane čítať (**dyslexia** – postihuje buď techniku dekódovania, alebo (aj) porozumenie čítaného textu a následné spracovanie informácií), písať (**dysgrafia** – postihuje grafickú stránku, čitateľnosť a úpravu písomného prejavu), správne uplatňovať pravopis (**dysortografia** – neschopnosť ovládať alebo (aj) aplikovať pravopisné pravidlá) a počítať (**dyskalkúlia** – neschopnosť počítať, čítať čísla, orientovať sa v číselnom rade, v množstve, v čase) napriek dobrému intelektu, zdravej senzomotorike (sluch, zrak, hmat), dobrému sociálnemu zázemiu a primeraným podmienkam výuky v škole.

Ako sa prejavujú ŠVPU (najmä dyslexia, dysortografia)?

Prejavy dyslexie a dysortografie sú u jednotlivých detí rôzne, pretože obe poruchy sa môžu prejavovať v rôznom stupni závažnosti, v pozadí môže byť rôzny mechanizmus vzniku chýb a vekom sa klinický obraz mení. V praxi však väčšinou rodičia zachytia na počiatku zaškolenia tieto problémy u svojho dieťaťa:

- dieťa v porovnaní s rovesníkmi slabšie číta, píše, počíta;
- nevie si zapamätať názvy jednotlivých písmen už v počiatkoch zaškolenia, zamieňa si ich, robí veľa chýb, zamieňa si graficky podobné písmená (b/d, m/n, e/a, ...), zamieňa si zvukovo podobné hlásky č/c, š/s, s/z, ...
- vynecháva a vsúva grafémy (slabiky) do slov napr. namiesto slova obchod prečíta obchodík, čo sa prejavuje často aj v písaní;
- robí sémantické zámery napríklad stôl prečíta ako stolička; domýšľa si slová;
- má pomalé tempo čítania na konci druhého ročníka menej ako 60 slov za minútu;
- nedodríava interpunkciu (bodky, čiarky) a monotónne číta;
- má veku neprimeranú techniku čítania (neplynulé slabikovanie na konci druhého ročníka, dvojité čítanie – potichu a potom nahlas);
- má ťažkosti s porozumením prečítaného textu a jeho reprodukováním;
- nemá záujem o čítanie a učenie, prípadne sa vyhýba týmto aktivitám;
- je frustrovaný z výsledkov napriek nadštandardnej domácej príprave;
- zmení sa správanie dieťaťa, prípadne má fyziologické ťažkosti (napr. bolesti brucha, hlavy a pod.).

Prečo sa dyslexia, dysortografiaprejavila u nášho dieťaťa?

Najnovšie výskumy (napr. Louet al., 2019) ukazujú, že **špecifické vývinové poruchy učenia majú neurobiologický základ** (odlišnosti v bielej mozgovej hmote, v oblastiach ľavej hemisféry) a bývajú **dedičné**, preto by rodičia ktorí mali špecifické vývinové poruchy učenia alebo rodičia s jazykovými ťažkosťami v detstve mali počítať s možným výskytom dyslexie, dysortografie aj u svojich detí.

Začal sa problém až teraz, alebo to súvisí s jazykovými ťažkosťami v predškolskom veku?

Podľa fonologickej teórie vzniku dyslexie už v ranom vývine (0 – 2r) badať oneskorovanie a narušenie fonologického systému u dieťaťa (pomalšie osvojovanie si hlások, nepresná a chybná výslovnosť), ktoré prerastá v predškolskom veku (4 – 6r) do deficitov vo fonologickom uvedomovaní (dieťa má ťažkosti so

správnym slabikovaním, uvedomovaním si prvej a poslednej hlásky, s analýzou slova na hlásky a hláskovou syntézou), v rýchlom automatickom pomenovaní a vo verbálnej pamäti a tieto deficity sa pri nástupe čítania a písania (6 – 7r) odrazia v slabej technike čítania a písania (v zníženej presnosti a rýchlosti rozpoznávania písmen, čítania a písania slov).

Aký dopad majú špecifické vývinové poruchy učenia (najmä dyslexia a dysortografia), ak by dieťa nedostalo podporu a pomoc?

Slabá technika čítania a písania v počiatočných štádiách zaškolenia (6 – 7r) následne spôsobuje sekundárne ťažkosti s porozumením prečítaného textu (8r), čo vedie k zníženému záujmu a teda k obmedzenej skúsenosti s čítaním a písaním, dôsledkom čoho sú v 9r terciárne následky napr. v zníženej slovnej zásobe, všeobecných znalostiach a v poklese IQ. Každodenne zažívaný neúspech v škole spôsobuje u detí frustráciu a môže viesť k sekundárnym následkom v oblasti správania a emócií. Preto je vhodné riešiť diagnostiku a terapiu čo najskôr, prognóza je pri včasnej intervencii lepšia.

Ak dieťa dostane pomoc a podporu bude schopné vyštudovať školu a uplatniť sa v živote?

Terapia ŠVPU (v zmysle dyslexie, dysortografie) je dlhodobá a vyžaduje si spoluprácu odborníkov, rodičov i samotného dieťaťa. Nevyhnutná je systematická cieleňá jazyková terapia so žiakom (logopéd, žiak), zmena spôsobu učenia, skúšania a odmeňovania (učiteľ), chápaný prístup a zmena nárokov na výsledky v škole (rodič). **ŠVPU síce nemožno terapiou úplne odstrániť**, ale je možné ich zlepšiť na spoločensky akceptovateľnú úroveň, tzn. že dieťa dokáže pomocou naučených stratégií učenia zvládať štúdium (hoci s chybami a pomalším tempom, ale učivo si osvojí). Ideálne je, keď rodič dokáže realisticky posúdiť danosti, schopnosti, limity, motiváciu a túžby dieťaťa a spoločne s ním, reflektujúc rady odborníkov, vybrať typ a zameranie štúdia (stredoškolské, prípadne následne aj vysokoškolské), ktoré bude pre dieťa osožné a umožní mu čo najlepšie profesijné uplatnenie sa v dospelosti.

Existujú nejaké špeciálne „zázračné“ postupy, ako vyliečiť dieťa s dyslexiou, dysortografiou?

Žiadne drahé alternatívne metódy a neoverené „málo prácne“ a telocvičné postupy nenahradia na dôkazoch založenú a celosvetovo uznávanú jazykovú logopedickú terapiu. **Špecifické vývinové poruchy učenia sú celoživotný handicap**, ktorý je čiastočne korigovateľný dlhodobou jazykovou terapiou, avšak diskretné **deficity treba proste akceptovať**.

Ako môže pomôcť učiteľ? Má dieťa nárok na úľavy v škole?

Deti s potvrdením diagnózy dyslexia a dysortografia sa podľa platnej legislatívy SR považujú za žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, majú **nárok na integráciu** čo znamená, že sa vzdelávajú v bežných triedach základných škôl s tým, že pedagógovia zohľadňujú ich poruchu a individuálne prispôbujú metódy výučby a hodnotenia ich potrebám, samozrejme bez redukcie učiva (napr. dieťa nepíše diktáty ale má len doplnovačky, dostane viac času na vypracovanie úloh a testov, dostane možnosť ústnej odpovede a pod....).

Ako pomáha psychológ ?

Včasná psychologická diagnostika (komplexné psychologické vyšetrenie pred zaškolením u rizikových detí alebo vyšetrenie školskej zrelosti u detí, ktoré nemajú diagnostikované ťažkosti) môže zachytiť už počiatočné ukazovatele prípadných budúcich ťažkostí dieťaťa v škole. Súčasné psychologické testy nám umožňujú získať obraz o tom, ako sa dieťaťu rozvíjajú kognitívne schopnosti, pozornosť, pamäť, či vizuomotorické schopnosti. Aktuálna úroveň týchto schopností naznačuje, či sa dieťa bude učiť písať, čítať a osvojovať si písanie, pravopis s ľahkosťou a so záujmom alebo bude tento proces pre dieťa náročnejší. Pokiaľ sa oslabenia zachytia včas, je možné pomôcť dieťaťu vytvoriť základ, ktorý mu osvojovanie uľahčia. Dostane tak priestor vytvárať si pozitívny vzťah nie len ku školskej dochádzke, ale aj dôveru v seba ako žiaka.

Rovnako dôležitá je aj psychologická diagnostika už rozvinutých ŠVPU žiaka v prvých rokoch školskej dochádzky (**komplexné psychologické vyšetrenie**). Žiak vníma svoje nedostatky veľmi citlivo a túži sa vyrovnáť svojim spolužiakom a úspešne plniť požiadavky pani učiteľky. Jeho snaha presne prečítať text, písať úhľadnejšie, či minimalizovať množstvo chýb v písomnom prejave ho však spomaľuje a uberá o možnosť sústrediť sa na obsah učiva. Ťažkosti sa zároveň nepremietajú len do učebných výsledkov žiaka, ale aj do jeho emocionálneho prežívania a správania. Frustrácia z neprospevania často vedie k nervozite, strachu so školskej dochádzky a následnej tendencii vyhýbať sa učeniu, k rozvíjajúcej sa agresivite, či k psychosomatickým ťažkostiam (bolesti

brucha, hlavy, nevoľnosť a pod.). Psychologické vyšetrenie môže podchytiť oslabenia žiaka v jeho kognitívnych schopnostiach, grafickom prejave, postojoch k sebe a svojmu okoliu, ale tiež oblasti, ktoré mu môžu pomôcť tieto ťažkosti kompenzovať. Odhalenie zdroja žiakových problémov tak umožní vytvoriť pre neho v škole také podmienky, aby mohol zdravo rozvíjať svoju osobnosť aj po sociálnej a emocionálnej stránke a v maximálnej možnej miere využívať svoj potenciál.

Ako pomáha logopéd?

Kedže čítanie a pravopis sú jazykovo podložené schopnosti, hlavnú kompetenciu v prípade ich porúch preberá logopéd, ktorý v rámci svojej intervencie dokáže poskytnúť efektívnu prevenciu, diagnostiku, terapiu a poradenstvo ohľadne dyslexie a dysortografie. V rámci prevencie u detí s jazykovými ťažkosťami **v predškolskom veku** stimulujeme v rámci individuálnych sedení, ale aj v skupinovej terapii najmä fonologické uvedomovanie (napr. **Tréning fonematického uvedomovania podľa Elkonina**), ktoré je nevyhnutné pre nadobudnutie správnej techniky čítania a písania. Rovnako je dôležité stimulovať správne porozumenie nielen gramatiky (**Kurz stimulácie porozumenia**), ale aj pragmatické porozumenie textu a naratív (**Kurz interaktívneho čítania**). Cieľom logopedickej diagnostiky u školáčikov (**komplexné logopedické vyšetrenie**) je odsledovať aká je technika čítania a písania, aké chyby dieťa robí, identifikovať mechanizmus vzniku ťažkostí v čítaní a v písaní, posúdiť či dieťa rozumie prečítanému textu a do akej miery, posúdiť či dieťa dokáže uplatňovať pravopisné pravidlá pri písaní a ak nie, tak prečo. Rovnako dôležité je zhodnotenie všetkých jazykových rovín, a jazykových schopností, ktoré sú základom pre úspešné osvojenie si čítania, písania a pravopisu. Logopedická terapia sa potom zameriava na slabé miesta, snahou je dosiahnuť efektívnu techniku čítania a písania, podporiť porozumenie čítaného a naučiť školákov spracovávať efektívne informácie (pomocou osvojenia si stratégií učenia) a využiť ich ďalej v živote. So školákmi pracujeme kombinovanou formou - individuálne sedenia dopĺňame skupinovú prácu (**Kurz interaktívneho čítania pre školákov**).

Ako môže rodič pomôcť?

Rodič je významným partnerom v dlhodobom terapeutickom procese svojho dieťaťa so ŠVPU. Radí sa s odborníkmi (učiteľ, logopéd, psychológ, špeciálny pedagóg) a snaží sa vo vyrovnanom vzťahu pomáhať svojmu dieťaťu nadobudnúť kompenzačné stratégie a uplatňovať ich v živote. **Rodič poskytuje každodennú podporu** (nielen kontrolu) a učí dieťa preberať čoraz väčšiu zodpovednosť za svoju prácu a výsledok v škole. Hlavné oblasti, kde môžu byť rodičia nápomocní sú:

- byť vzorom pre svoje dieťa, budovať u dieťaťa radosť zo vzdelávania, pomôcť mu objaviť čaro čítania a písania textu (tráviť príjemné spoločné chvíle pri spoločnom STRIEDAVOM čítaní obľúbených kníh – NIE KONTROLOVAŤ A OPRAVOVAŤ KAŽDÚ CHYBU VO VYNÚTENOM HLASNOM ČÍTANÍ!!!), hrať hry s písmenkami (hádanky, osemsmernky, dopĺňovačky, tajničky)
- zabezpečiť dieťaťu primeraný priestor na učenie (vlastný stôl, pomôcky, časový priestor, nerušenú miestnosť)
- nastaviť si systém /režim domácej prípravy – vhodný čas (NEPREŤAŽOVAŤ dieťa, max. 1 hod. denne), vizualizovať na nástenku na aké predmety sa treba pripraviť (žiak si sám určí poradie v akom sa bude pripravovať)
- asistovať dieťaťu pri príprave, avšak uberať postupne z pomoci, byť len oporou, utvrdiť, poradiť, usmerniť, vhodnými otázkami nasmerovať myslenie dieťaťa, naučiť dieťa rozmyšľať o úlohe, NIE VYPRACOVAŤ za dieťa úlohy
- pozitívne motivovať, odmeniť pochvalou, uznať pokrok, zameriavať sa na snahu a nie výsledok
- neporovnávať dieťa s inými deťmi a spolužiakmi, sledovať aký pokrok robí žiak sám voči sebe
- upraviť svoje očakávania na dieťa v deficitných oblastiach
- triezvo zhodnotiť možnosti a schopnosti, záujmy a motiváciu dieťaťa a vytýčiť si primerané študijné ciele

Zaujímavé linky o dyslexii:

<https://www.bdadyslexia.org.uk/>
<https://www.dyslexiatraininginstitute.org/>
<https://dyslexiahistory.web.ox.ac.uk/>
<https://www.eda-info.eu/>
<https://dyslexiafoundation.org/>
www.detskarec.sk
https://www.youtube.com/watch?v=quJWU2iRYrQ&fbclid=IwAR2R1PpY2UbG9C6lkQo5A94bvaLRek-JC18-BkRc-LPFuIEOraF9Z_L-e70

Zdroje

-domáce i zahraničné logopedické výskumy (Katedra logopédie PdF UK, projekty: ELDEL, MABEL),
-informácie z článkov slovenských autorov: Mikulajová, Tokárová, Zubáková, Kapalková, Brnová a iné
<https://dyslexiaida.org/>

-Lou,CH. et Al. : White matter network connectivity deficits in developmental dyslexia (vol.40, n.2 p. 2019)

-Workshop: *Stratégie učenia - aplikácia v školskej praxi* (SCŠPP Inštitút detskej reči: Laciková, Zubáková, Brnová, Bratislava 2020.) - nepubl.

Leták pre rodičov vypracoval tím logopédov špecialistov (S CŠPP Inštitút detskej reči, Bratislava)